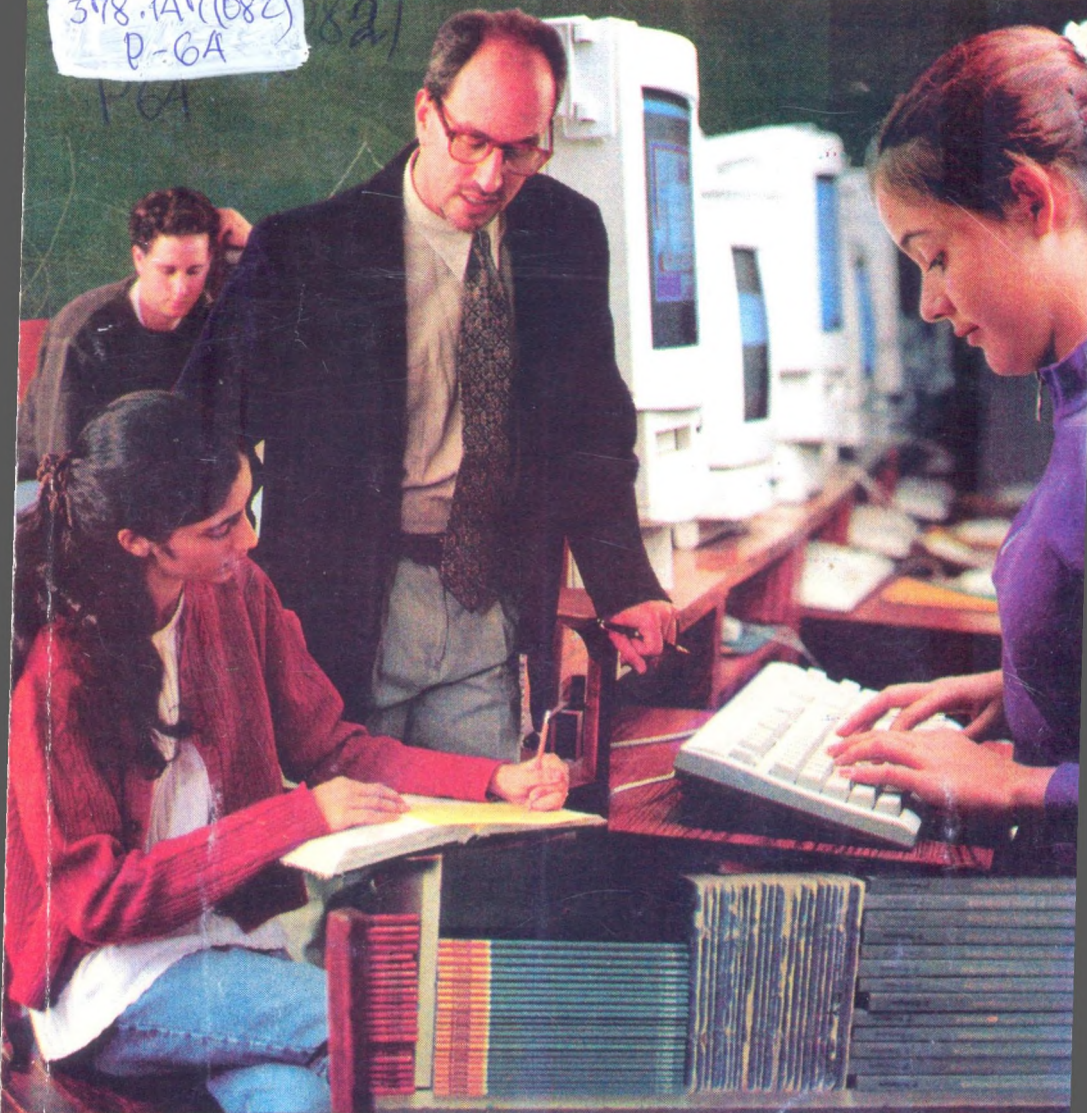

378.147(082)
P-6A

**РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ
В СИСТЕМАХ
ТРУДОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ**

К.Д. УШИНСЬКИЙ ПРО ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ І РОЛЬ ПРАЦІ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Костянтин Дмитрович Ушинський (1824-1870) народився в м.Тулі, дитячі роки провів в Новгороді-Сіверському, де вчився в гімназії, потім закінчив юридичний факультет Московського університету. Все своє життя він присвятив розробці педагогічної теорії і практики, його педагогічна концепція не мала собі рівних. К.Д.Ушинський по праву вважається творцем російської народної школи. Він сформував теоретичні принципи змісту загальної освіти, розробив методи розвиваючого і виховуючого навчання, принцип народності. У фундаментальній праці "Человек как предмет воспитания: опыт педагогической антропологии" К.Д. Ушинський розглянув фізіологічні механізми психічної діяльності, знання яких має першочергове значення для виховання. К.Д.Ушинський приділяв велику увагу ролі праці в житті людини, особливо в своїх навчальних книжках "Родное слово", "Детский мир", в статті "Труд в его психическом и воспитательном значении" і інших. Одна із центральних проблем в його творах – з'ясування ролі праці для школи і виховання. Праця розглядається як необхідна умова, засіб, а готовність до вільної суспільно-корисної праці – як головна мета виховання.

Велике значення у трудовому вихованні учнів початкової школи мали навчальні книжки К.Д.Ушинського "Родное слово" і "Детский мир", які витримали багато видань і широко використовувалися як в Росії так і в інших країнах Європи. В цих книжках він дотримувався принципу написання підручників для початкової школи на основі поєднання трудового виховання з розумовим, фізичним і моральним розвитком дітей.

В "Родном слове" К.Д.Ушинський відмітив, що в процесі навчання необхідно з першого уроку відокремити навчання від гри і зробити його серйозним обов'язком для дитини. Зробити серйозне заняття для дитини цікавим – це завдання початкового навчання. Всяка здорова дитина вимагає діяльності, і причому серйозної діяльності: з меншим задоволенням грається вона зі своїми однолітками, ніж допомагає батькові або матері в якій-небудь серйозній справі, якщо тільки ця справа не перевищує її сил і не вимагає від неї не по літах довгого часу. Таким чином, необхідно з перших же уроків привчати дитину полюбити свої обов'язки і знаходити задоволення в їх виконанні. Необхідно остерігатись, щоб дитина не звикла до того, що вона може не виконувати уроків, бо тоді урок, від якого вона не може позбавитися, буде здаватися їй важким.

Якщо ви провели цікавий урок, то можете не боятися наскучити дітям, писав К.Д.Ушинський, але слід пам'ятати, що не все може бути цікавим в навчанні, є, безумовно, нецікаві речі. Тому необхідно привчати дитину робити не тільки те, що її цікавить, а і те що не цікавить. "Вы приготавливаете ребенка к жизни, а в жизни не все обязанности занимательны, и если вы до 10 лет будете учить дитя играючи, то приготовите ему страшную муку, когда встретится он потом с серьезными учебными обязанностями, иногда вовсе не занимательными" [1. С. 31]. Він відмічав, що нова школа відокремлює і організовує працю вчителя і учнів: вона вимагає щоб діти по можливості трудилися самостійно, а вчитель керував цією самостійною працею і давав учням необхідний матеріал.

В книжці "Родное слово" К.Д.Ушинського подано цікавий матеріал від азбуки до читання текстів: в школі і дома, свійські тварини, сад і город, пори року, практична граматики і тексти з хрестоматії. Оповідання з одного боку розвивали пізнавальні здібності учнів на навчальному матеріалі, який був їм знайомий, а з другого боку знайомили учнів з трудовою діяльністю людини, що сприяло вихованню позитивного відношення до праці.

В другій книжці "Детский мир", яка складається з двох частин: перша призначена для дітей 8-12 років, а друга – для дітей 13-14 років, К.Д.Ушинський приділив велику увагу розумовому розвитку і вихованню дітей в процесі навчання, особливо вихованню любові до праці, природи, до життя. В Хрестоматії широко використовувалися твори Пушкіна, Лермонтова, Крилова, Некрасова, Тургенева та інших класиків російської літератури. Оповіданням "Дети в роще" К.Д.Ушинський виховує любов до праці. Він розповідає як брат і сестра пішли до школи, та по дорозі їм дуже захотілося погуляти в гаю. Але в гаю всі були зайняті своїми справами, трудилися і жук, і білочка, і струмочок, і малинівка, тому ніхто не захотів з ними гуляти. Їм порадили не лінитися, а повертатися до школи і працювати, а після корисної праці можна і відпочити. [2. С. 22-23].

В оповіданнях "Зима", "Весна", "Літо", "Осінь", К.Д.Ушинський ознайомив учнів з працею селян в різні пори року. Він підкреслював, що взимку у селян дещо менше роботи, але без роботи вони не залишаються: молотять хліб, ідуть до міста працювати на фабриках, жінки зимою прядуть і займаються ткацтвом.

Навесні селяни готують борони, сохи, а коли земля прогріється, ідуть в поле. В полі селяни орють землю, боронують і засівають поля культурами: вівсом, гречкою, просом, ячменем. На городах садять картоплю, цибулю, горох, боби, капусту; сіють буряки, моркву, ріпу і інші сільськогосподарські культури.

К.Д.Ушинський в оповіданні "Лето" показав як багато роботи у селян влітку. Підготовка поля для посіву озимини, заготовка сіна, збирання зернових: жита, пшениці, ячменю, гречки і інших культур. Але селянина робота не лякає і він веселий, тому що любить працю, що літня праця годує його цілий рік і не тільки його, а увесь світ. І не дивлячись на те, що селянин не вміє читати і писати, він

має великі знання і досвід у землеробстві.

Восени роботи у селянина менше ніж влітку, але без роботи він не буває. Потрібно засіяти поля озиминою, зорати землю, звести снопи з поля в клуні, обмолотити і завезти зерно у млин. Жінки тіпають льон і коноплю, щоб попрясти взимку. Діти допомагають батькам в різних сільськогосподарських роботах. В інших оповіданнях К.Д.Ушинський знайомить учнів з природою, історією своєї країни. Ми бачимо, що оповідання з "Детского мира" не тільки знайомлять учнів з різними видами сільськогосподарської праці, а й виховують повагу, любов до селянської праці, природи, історії своєї батьківщини.

В статті "Необходимость ремесленных школ в столицах" К.Д.Ушинський розглянув проблему, яка в умовах бурхливого розвитку капіталізму в Росії набувала все більшого соціально-педагогічного загострення. Він звертав увагу на те, що в Петербурзі значна частина підлітків працювала у майстернях ремісників. Вони виконували різні допоміжні роботи протягом 2-3 років (носили воду, працювали міхами, відносили замовлення, підмітали у майстернях і виконували інші роботи). В майстернях їх привчали брехати і обманювати, вживати спиртні напої, що негативно впливало на їх моральність.

Тому виникла необхідність, підкреслював К.Д.Ушинський, відкрити в столиці ремісничі школи для підлітків. Щоб в ремісничих школах діти могли вчитися різним ремеслам і залишатися дітьми, бути під контролем дорослих, які бачили б у них дітей і майбутніх громадян та робітників. Він відмітив, що навчитися ремеслу не трудніше ніж навчитися читати і писати. Якщо можна навчити дитину читати, писати і рахувати, не зруйнувавши її дитинства, то чому ж не можна точно так же методично і ще скоріше навчити її шити чоботи або ремонтувати замок, не вносячи розпусту в дитячу душу. [3. С. 375]. Він звернув увагу на те, що численні приклади технічних занять при школах і різних сирітських закладах давно вже підтвердили справедливість цієї думки. Технічні уроки зовсім не трудніші для дітей, навпаки діти навчались з більшою охотою ніж книжним учінням.

Він поставив питання про те, щоб міське управління Петербурга відкрило в різних районах міста декілька таких ремісничих шкіл, в яких діти могли б навчатися у добрих, спеціально для того найнятих ремісників звичайним ремеслам: чоботарському, кравецькому, слюсарному, токарному, столярному, типографському, палітурному і іншим, крім цього в цих школах навчали б читати, писати, чотирьом арифметичним діям, малюванню, історії, географії. Цим петербургське міське управління виявило б велику повагу до населення столиці, що мало позитивний вплив на його моральність. Відкриття ремісничих шкіл сприяло б попередженню моральної розбещеності підлітків і готувало б кваліфікованих робітників для різних галузей народного господарства.

К.Д.Ушинський підкреслював, що немає необхідності в кожній школі навчати дітей всіх ремесел. Можна навчити двом-трьом ремеслам, а якщо такої можливості немає, то і одному ремеслу. В процесі навчання різним

ремеслам необхідно використовувати методику, за якою учні поступово переходили б до більш складного. Добра методика дасть можливість швидко навчити дітей різними ремеслами. Він звернув увагу на те, що ремісничі школи можна відкривати як безплатні для бідних дітей, так і за невелику плату для дітей, батьки яких в змозі платити за навчання. Якщо ремісничі школи будуть влаштовані добре, то в ці школи підуть навчатися і підлітки з заможних сімей, щоб одержати добру спеціальність.

К.Д.Ушинський вважав, що завдання ремісничих шкіл буде виконано, якщо школа протягом 3-4 років підготує незіпсованого, здорового, грамотного підлітка, який зможе стати справжнім робітником і зароблятиме кошти на прожиття. Він підкреслив, що перевагу відкриття ремісничих шкіл незабаром зрозуміють як підприємці так і міське управління. Такі ремісничі училища можна відкривати не тільки в столицях, а і в інших містах. Мета цих навчальних закладів добродійна і необхідність в них як моральна так і економічна, і якщо у міського управління недостатньо коштів, то на допомогу можуть прийти громадські благодійні організації. Стаття відіграла важливу роль у розвитку ремісничих шкіл в Росії.

В статті "Праця в її психічному і виховному значенні" К.Д.Ушинський обґрунтував значення праці в житті і що школа повинна виховувати у дітей любов до розумової і фізичної праці. Він звернув увагу на те, що і в економічному відношенні працю слід поставити на чолі двох інших чинників людського багатства, природи й капіталу, а не поряд з ними, бо без праці природні багатства і численні капітали мають згубний вплив не тільки на моральний та розумовий розвиток людей, але й на матеріальний добробут.

К.Д.Ушинський підкреслив, що праця відіграє виключно важливу роль в розвитку держави і навів приклад розвитку північних і південних штатів Північної Америки. Що тільки завдяки впертій праці перемогу одержали північні колонії. Але ще разючіший приклад того, що вільна праця потрібна людині сама по собі, для розвитку і підтримання в ній почуття людської гідності подає нам римська історія.

К.Д.Ушинський нагадав про різницю між характером римського громадянина періоду переходу від сохи до занять консула та диктатора, і характером римського ненажери першого століття нової ери, коли цілий світ надсилав у вічне місто товари і коли будь-яке заняття вважалось ганебним не тільки для римської знаті, а й для обірванця римської черні. Раби, звільнивши римлянина від необхідності працювати, зробили його самого добровільним рабом, яких ні потім, ні раніше не знала історія. Він запропонував проаналізувати в якій з цих періодів римлянин був щасливішим? Чи тоді, коли він орав землю, а жінка ткала одяг, чи коли він за один обід пожирав річні прибутки азійських царств?

К.Д.Ушинський відмітив, що якщо ми перейдемо від держав до окремих суспільних станів, стежачи за їх виникненням і занепадом, ми побачимо теж саме: як тільки необхідність праці – чи то буде наука, торгівля, державна

посада, військова чи громадська – залишає який-небудь стан, так він і починає швидко втрачати силу, моральність, а зрештою, і сам вплив; починає швидко вироджуватися і поступається місцем іншому, в середовище якого переходить разом з працею і енергія, і моральність, і щастя.

К.Д.Ушинський навів приклад про батька, який прокладав собі дорогу, працював, старався з усіх сил, щоб звільнити своїх дітей від необхідності працювати і, нарешті, залишив їм багатство у спадок. Але воно часто буває причиною аморальності дітей, не тільки занпащає їх розумові здібності і фізичні сили, а, навіть, робить їх просто нещасними і отже, якщо порівняти життя батька, який тяжкою працею нажив достатки, і життя дітей, які розтринькують його без будь-якої праці, то ми побачимо, що батько був незрівнянно щасливіший від дітей.

Він підкреслював, що матеріальні плоди праці є людським здобутком, але тільки внутрішня духовна, животворна сила праці – джерело людської гідності, а разом з тим, і щастя. Особиста праця має животворний вплив на працюючого.

К.Д.Ушинський дав таке визначення праці: праця, як ми її розуміємо, є така вільна і погоджена з християнською моральністю діяльність людини, на яку вона наважується з безумовної необхідності її для досягнення тієї чи іншої істинно-людської мети в житті [4. С. 11].

Він звертає увагу на те, що праця тільки тоді може бути вільною, коли людина сама береться до неї з усвідомлення її необхідності; а труд, з примусу на користь іншого, руйнує людську особистість. Праця – не гра і забава; вона завжди серйозна і тяжка; тільки цілковита свідомість необхідності досягти тієї чи іншої мети в житті може змусити людину взяти на себе той тягар, який є необхідною властивістю будь-якої справжньої праці.

Праця – необхідна умова не тільки розвитку людини, а й підтримання в ній того ступеня гідності, якого людина вже досягла. Без особистої праці, говорив К.Д.Ушинський, людина не може йти вперед, не може залишатися на одному місці, а буде йти назад.

Він відмічав, що фізична праця необхідна для розвитку і підтримання і тілі людини фізичних сил, здоров'я і природних здібностей. Доводити це нема потреби. Але необхідність розумової праці для розвитку сил і здоров'я не всі усвідомлюють виразно, підкреслював К.Д.Ушинський. Дехто вважає розумову працю шкідливою для організму, але це неправильно. Сильний розвиток нервової системи розумовою працею дає надзвичайну живучість тілу людини. Він відмічав, що поєднувати фізичну і розумову працю найкорисніше для здоров'я людини, але цілковита рівновага між ними навряд чи необхідна. Людська природа така гнучка, що може успішно пристосуватися до різноманітного способу життя.

К.Д.Ушинський писав, що людина завжди повинна пам'ятати, що саме праці вона зобов'язана хвилинами високих насолод, і неохоче залишає їх для нової

праці. Вона нібито не знає незмінного психологічного закону, що насолоди, якщо вони не змінюються працею, не тільки швидко втрачають свою ціну, а й швидко спустошують серце людини і відбирають у неї одне за одним усі її найкращі якості. Праця неприємна нам як вузда, накинута на наше серце, що прагне до вічного, непорушного щастя; але без цієї вузди серце, віддане волі нестримних прагнень, збивається з дороги. Цей незмінний закон праці може легко перевірити кожен на собі в потребі змінювати насолоду, яка зникає дуже скоро після того, як праця покидає людину. К.Д.Ушинський навіть як приклад найбільш спокійну, найбільш тривалу з насолод, насолоду сімейного щастя, але без праці і вона неможлива: двоє молодих, вродливих розумних і багатих людей, яким доля дала все, крім необхідності працювати і можливості мати роботу, створили сім'ю. Але чи довго тривало це щастя? На жаль, дуже недовго. Поступово притупляється почуття задоволеності і непомітно закрадається нудьга. Адже жінка створена помічницею чоловікові, але чоловік не працює. Таким чином, головне призначення жінки не може бути виконане, а разом з тим поступово зникає і саме значення шлюбу. Погляньте через п'ять – шість років на таке подружжя, писав К.Д.Ушинський, ви навіть не подумаете, що сильне почуття любові колись поєднувало їх: жодного натяку на якесь почуття! У простій селянській родині, де чоловік обирає собі в жінки тільки робітницю, а вона шукала в ньому годувальника і хазяїна, ви знайдете значно більше почуття і справжньої сімейної прив'язаності. Вони працюють разом: рівно, дружно прокладають борозну тяжкого життєвого шляху, виконуючи спільну роботу.

Таким чином, К.Д.Ушинський зробив висновок, що без праці, дієвої серйозної праці, сімейне щастя неможливе. Праця – це єдине доступне людині на землі і єдине гідне її щастя.

Він підкреслював, що виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати до трудового життя. Виховання повинне розвинути в людині звичку і любов до праці; воно повинне дати їй можливість відшукати для себе працю в житті.

В цій статті К.Д.Ушинський приділяв велику увагу ролі школи в трудовому вихованні дітей. Він писав, що школа повинна показати людині що в ній найцінніше, примусивши усвідомити себе часткою безсмертного і живим органом світового духовного розвитку людства. Без цього знання не принесуть користі людству.

Другим, не менш важливим для педагогіки результатом, що із психологічного значення праці, є правило, що виховання повинно не тільки розвивати розум людини і дати їй певний обсяг знань, але повинно запалити в ній прагнення до серйозної праці, без якої життя її не може бути ні достойним, ні щасливим. Необхідність праці природжена в людині, але вона має дивовижну здатність розпалюватися або затухати за певних обставин в дитячі і юнацькі роки [4. С. 22].

Щоб людина щиро полюбила серйозну працю, перш за все, необхідно прищеплювати їй серйозний погляд на життя. К.Д.Ушинський говорив, що навчати граючись можна тільки до семирічного віку, далі наука повинна набувати серйозного тону.

Він звертав увагу на те, щоб не тільки наставник дивився на свій предмет і говорив про нього серйозно, щоб відносився до своєї справи відповідально але щоб керівники навчальних закладів, батьки і всі дорослі люди, які оточують дитину, дивилися з повагою на його дитячі старання пройти з допомогою наставника гігантську дорогу, пройдену людством.

К.Д.Ушинський відмічав, що в дитячі та юнацькі роки навчання і виховання повинні складати головний інтерес життя людини, але для цього виховання необхідно оточити доброзичливим середовищем. Краще іде виховання в тих простих сім'ях, де батьки дивляться на нього як на "світ", який вони прагнуть дати своїм дітям. Вихователь не тільки повинен прищеплювати вихованцю повагу і любов до праці, але й має сформувати звичку до праці, тому що серйозна праця завжди важка. Він звертав увагу на те, що будь-який предмет повинен викладатись так, щоб на долю вихованця залишалось рівно стільки праці, скільки можуть подолати його молоді сили. Наставник повинен тільки допомагати вихованцю боротися з труднощами при вивченні предмета: не вчити а тільки допомагати учитися. Він відмічав, що методика такого допоміжного викладання крім багатьох інших достоїнств має ще головне – те, що вона, привчає вихованця до розумової праці, привчає переборювати її тяжкість і виборювати насолоду, яка йому дістанеться. Розумова праця – ледь не найтяжча праця. Організм людини повинен привчатися до розумової праці поступово, щоб не зашкодити здоров'ю.

Відпочинок після розумової праці полягає не в тому, щоб нічого не робити, а в тому, щоб змінити вид діяльності: праця фізична є не тільки приємним, але й корисним відпочинком після праці розумової. В школах можна знайти різні види фізичної праці для дітей: прибирання класних кімнат, праця на городі або в садку, столярство і інше.

К.Д.Ушинський звертав увагу на те, щоб для вихованця зробилося неможливим те лакейське марнування часу, коли людина залишається без роботи в руках, без думок в голові, тому що в ці хвилини "псується голова, серце і моральність". Він підкреслював, що не тільки за дверима класу (часто і в класі) навчаються вихованці марно втрачати час. Наставник завжди повинен пам'ятати, що його головний обов'язок полягає в тому, щоб привчити вихованців до розумової праці і що цей обов'язок важливіший, ніж викладання предмету. Таким чином, говорив К.Д.Ушинський, вихователь повинен постійно турбуватися, щоб з одного боку, відкрити вихованцю можливість знайти собі корисну працю в житті, а з іншого – виховати невтомне прагнення до праці. Любов до праці – найкраща спадщина, яку можна залишити своїм дітям (і бідним, і багатим).

Педагогічні твори К.Д.Ушинського не втратили своєї актуальності і в наш час і служать прикладом, як необхідно готувати підрастаюче покоління до праці.

На його думку, найкращим засобом морального виховання є фізична праця, за допомогою якої формуються кращі моральні якості дітей і молоді. Навчальні книжки "Родное слово" і "Детский мир" К.Д.Ушинського були зразком не тільки для навчання дітей в початковій школі, а й відігравали важливу роль в підготовці їх до праці як розумової, так і фізичної. Його стаття "Труд в его психическом и воспитательном значении", в якій розглядається питання фізичної праці (не тільки у вихованні дітей та молоді, а й у розвитку суспільства) має велике значення і для сучасної освіти.

Таким чином, основні його положення про значення праці для розумового, морального і фізичного розвитку дітей і підготовки їх до практичної діяльності не тільки не втратили свого значення, але є актуальними і для нашої педагогічної теорії і практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ушинский К.Д. Родное слово // Пед. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1989. – Т.4. – 525с.
2. Ушинский К.Д. Детский мир // Пед. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1989. – Т.3. – 510с.
3. Ушинский К.Д. Необходимость ремесленных школ в столицах // Пед. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1988. – Т.2. – 492с.
4. Ушинский К.Д. Труд в его психическом и воспитательном значении // Пед. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1988. – Т.2. – 492с.

Максименко І.Г.

м. Кривий Ріг

ДІАЛОГОВЕ СПІЛКУВАННІ ЯК УМОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРАЦІ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ З УЧНЯМИ

Становлення демократичного суспільства в нашій країні потребує зміни орієнтації у навчально-виховному процесі, спрямованості його на утвердження загальнолюдських та національних цінностей у свідомості і поведінці студентів, створення умов для самореалізації кожної особистості. Розв'язання цих завдань потребує переходу від монологічної взаємодії в системі "викладач-студент" до діалогічної.

Організація навчання як діалогу вимагає усвідомлення суті цього феномену, критеріїв його визначення, шляхів формування у майбутніх викладачів. З'ясовуючи сутність діалогового спілкування, ми виходили з того, що в залежності від орієнтації (особистісна чи рольова), взаємозвернення (відкрите чи закрите), а також активності учасників, педагогічне спілкування може